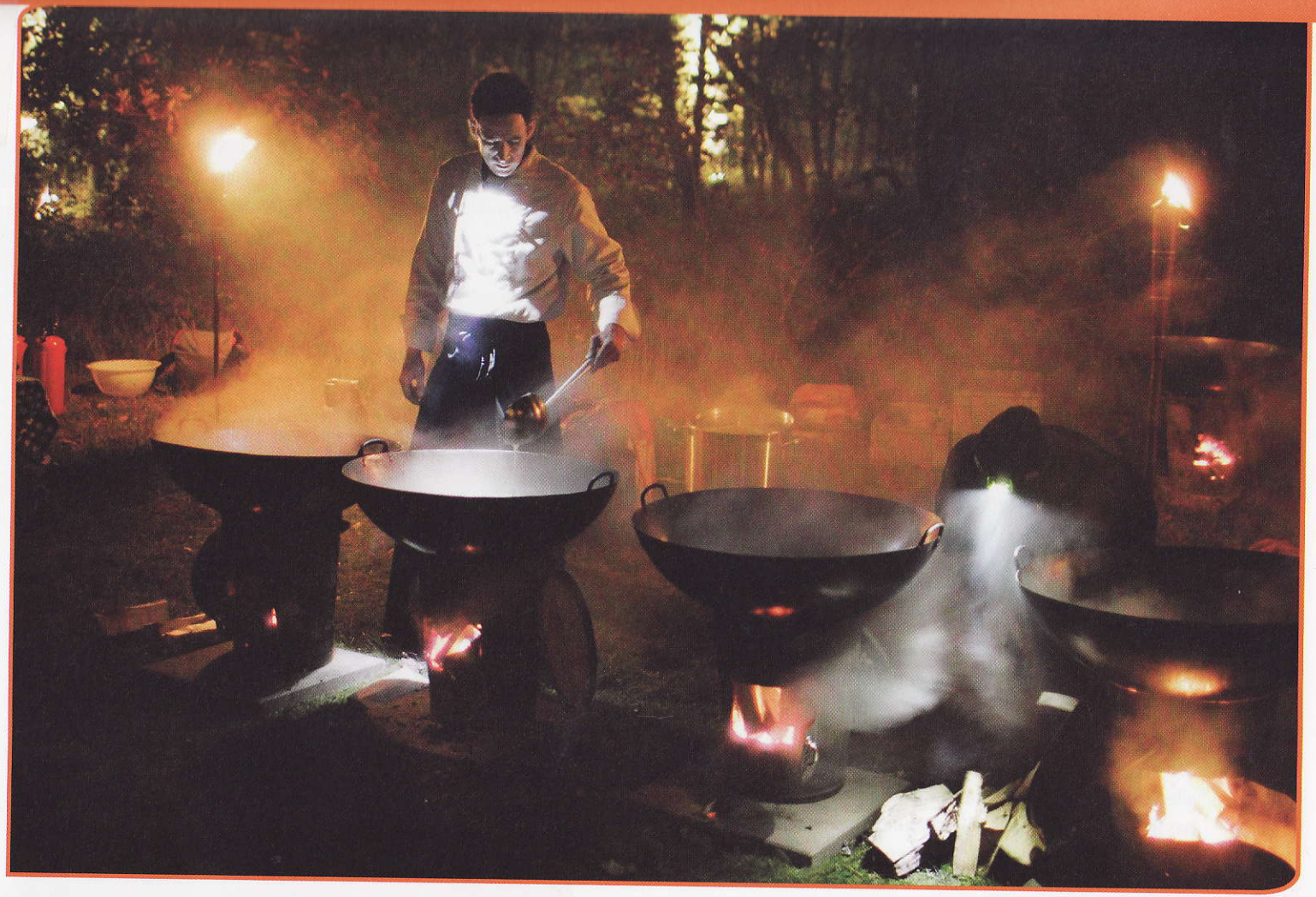

Allerzielen Alom is kunst waarbij kunstenaars een vorm geven aan de persoonlijke belevenis.

Kunstproject Allerzielen Alom

De initiatiefneemster van het project 'Allerzielen Alom' is Ida van der Lee, gemeenschapskunstenaar en regisseur van veranderingen. Haar atelier hangt vol met sfeervolle foto's van de vieringen op begraafplaatsen. Er zijn mensen op te zien die een eigentijdse invulling geven aan het herdenken van hun dierbaren. Stilstaan bij de dood en bij wat iemand voor je heeft betekend, kan letterlijk en figuurlijk een licht in het donker zijn.

Tekst Jolly van der Velden
Foto's Jorgen Caris, Reinder Weidijk en Wietske van de Klundert

'Allerzielen Alom' is een project dat al vijf jaar loopt en steeds meer navolging krijgt. Alle vieringen, inmiddels zijn er drieënveertig geweest, vinden plaats tussen half oktober en half november in de avond. De vieringen kunnen kleinschalig zijn, maar ook zo groot in omvang dat ze haast een evenement worden. Er zijn ook verschillende initiatieven die een eigen naam voeren, maar wel geïnspireerd zijn door 'Allerzielen Alom'.

Traditiegetrouw wordt door de katholieke kerk op 2 november Allerzielen gevierd. Op die dag worden de overledenen herdacht. De aanleiding om met dit project te beginnen was voor Van der Lee de Allerzielenviering in Rome, die met gedichten en muziek levendig was en druk werd bezocht. Ook andere landen inspireerden haar. In Polen viert men die dag met een zee van lichtjes. Ook in Mexico blijkt een begraafplaats dan een enorm levendige plek te kunnen zijn waar mensen elkaar ontmoeten, waar wordt gegeten, muziek wordt gemaakt en carbid wordt afgeschoten. De start van dit project was de gedachte dat zoiets in Nederland toch ook mogelijk zou moeten zijn.

Nieuwe vorm voor herdenken

De vieringen van 'Allerzielen Alom' zijn er voor iedereen. Er zijn mensen die er voor kiezen een bepaalde activiteit bij het graf van een dierbare te doen. Er komen ook mensen die niemand op die specifieke begraafplaats hebben begraven, maar wel iemand hebben verloren die ze willen herdenken. De vieringen zijn niet gebonden aan een bepaalde religie. Alle activiteiten zijn passend, sereen en respectvol.
Ida van der Lee vindt dat de doden teveel worden weggestopt in onze samenleving. Er is te weinig gelegenheid om uitdrukking te geven aan de gevoelens die mensen hebben nadat iemand is overleden. Daarbij kijkt ze niet alleen maar vanuit het perspectief van de nabestaanden; het gaat ook over de herinneringen die de doden nalaten aan de levenden. Ze zegt hierover: 'Hoe heftig het ook kan zijn, de dood hoort wel bij het leven. Eigenlijk zou een cultuur daar een vangnet voor moeten hebben. Als één keer per jaar de doden centraal staan en alle verhalen over hen weer naar boven komen, dan kan dat mensen inspireren. Dan realiseren wij ons dat we onderdeel zijn van een cyclus, dat er mensen zijn die ons zijn voorgegaan.'

Kunst als motor van de verbeelding

Een essentieel onderdeel van de vieringen is de factor kunst. Door het gebruik van kunst kunnen rouw en herinneringen een vorm krijgen, kan er een nieuw ritueel ontstaan.
De inspiratie die de verbeelding op gang brengt, speelt hierbij een grote rol. 'Kunst heeft met de verbeelding te maken,' zegt Ida. 'De dood is een mysterie en door je verbeelding te gebruiken kun je daar dichterbij komen. Ook dichterbij de overledenen. Voor veel mensen is de autoriteit van de kerk weggevallen en dan is er iets anders nodig om richting te geven. Als mensen door het gebruik van kunst los kunnen komen van de clichés, kan dat helpen om te helen. Het hoeft geen honderd procent kunst te zijn, maar wel iets dat inspireert en transformeert. Ze krijgen iets aangeboden dat hen over een grens heen kan helpen. De moed der verbeelding; juist daarmee kun je met de kunst iets.' Er zijn veel kunstenaars nodig van verschillende disciplines. Ida geeft masterclasses voor organisatoren en kunstenaars. De kunstenaars komen voornamelijk via de samenwerkingspartner Kunstenaars &Co.

Allerzielen Alom is als een steen in een vijver waarvan de kring langzaam uitbreidt.

'Het moet geen expositie op een begraafplaats worden zonder dat er een ritueel plaatsvindt,' benadrukt ze. 'Maak het toegankelijk, zodat mensen werkelijk aan het ritueel deel kunnen nemen. De kunstenaar zet in, het publiek maakt het af, waardoor mensen zich ermee verbinden en er betekenis aan kunnen geven. Verschillende disciplines werken samen. Ik heb een regisseursrol en probeer allemaal dwarsverbanden te maken.'

Waar kan een viering uit bestaan?

Tijdens een viering is er een route van ongeveer een uur, waarbij de deelnemers langs verschillende plekken en activiteiten komen, die iedere keer weer anders kunnen zijn.

De mensen worden altijd ontvangen met iets van vuur of licht, bijvoorbeeld een wit papieren tasje met een theelichtje op een batterijtje erin. Iedereen is daardoor in het donker zichtbaar en je kunt erbij bedenken: wie draag ik bij me? Hierdoor kan dat lichte tasje opeens veel meer gewicht krijgen. Een onderdeel kan het luisteren naar het 'namen zingen' zijn. Op verzoek kan de naam van een overledene gezongen worden als een soort mantra. Een andere activiteit is het neerzetten van een kastje met nisjes en een tafel met spulletjes. Mensen kunnen iets kiezen wat ze aan de overledene herinnert en daar een nis mee inrichten en er een briefje bij schrijven.

Overal is sfeervolle verlichting en er klinkt passende muziek: een saxofonist in een bootje of het geluid van klankschalen. Alles is mogelijk. Ook worden er door de bezoekers wel drijfbakjes gemaakt, die met een lichtje erin op de vijver van de begraafplaats kunnen dobberen. Of er worden gedichten voorgelezen waarbij het publiek wordt betrokken. De opdracht kan dan zijn: net als een boom die zijn blaadjes verliest, valt dit gedicht uit elkaar in losse woorden. Kies een woord dat je aan de overledene doet denken, waarna dat woord wordt gezongen of er een verhaal over wordt verteld. Mensen kunnen ook passiepost schrijven; met een zakje papier en plakkertjes een brief maken. Of een bolletje planten zodat er in het voorjaar een bloem zal zijn.

Mensen delen hun gevoelens met elkaar en de verschillende onderdelen bevorderen de actieve omgang. Ook al kies je er voor iets bij het graf te doen, dan nog heb je weet van de andere aanwezigen of raak je aan de praat. Die omgang wordt ook gestimuleerd, bijvoorbeeld simpelweg door het elkaar aanbieden van koekjes.

De mensen kunnen bij hun herdenking hulp krijgen van kunstenaars of ritueelbegeleiders. Ida zegt hierover: 'Ik vind het bijzonder als mensen worden aangemoedigd en op ideeën worden gebracht om op hun eigen manier te herdenken. Mensen kunnen daardoor ergens doorheen gaan. Bijvoorbeeld de rouw om een doodgeboren kindje van veertig jaar geleden. Door de herdenking kan het zijn dat het verdriet daarover voor het eerst naar buiten wordt gebracht en met de andere kinderen wordt gedeeld.'

De doden durven aan te kijken

Het meest in het oog springende vindt Ida datgene wat de mensen er persoonlijk aan beleven: het opnieuw contact maken met de overledene, de verbazing over zichzelf, over wat er gebeurt en met welk effect. Daarnaast is het voor kunstenaars een kans om midden in de samenleving te staan.

Van der Lee heeft om de vieringen gestalte te geven vooral contact met de kleinere uitvaartondernemingen. Zij zijn over het algemeen heel goed in het organiseren en faciliteren.
Ze werkt ook aan een goed handboek. Via haar is er nu al een boek

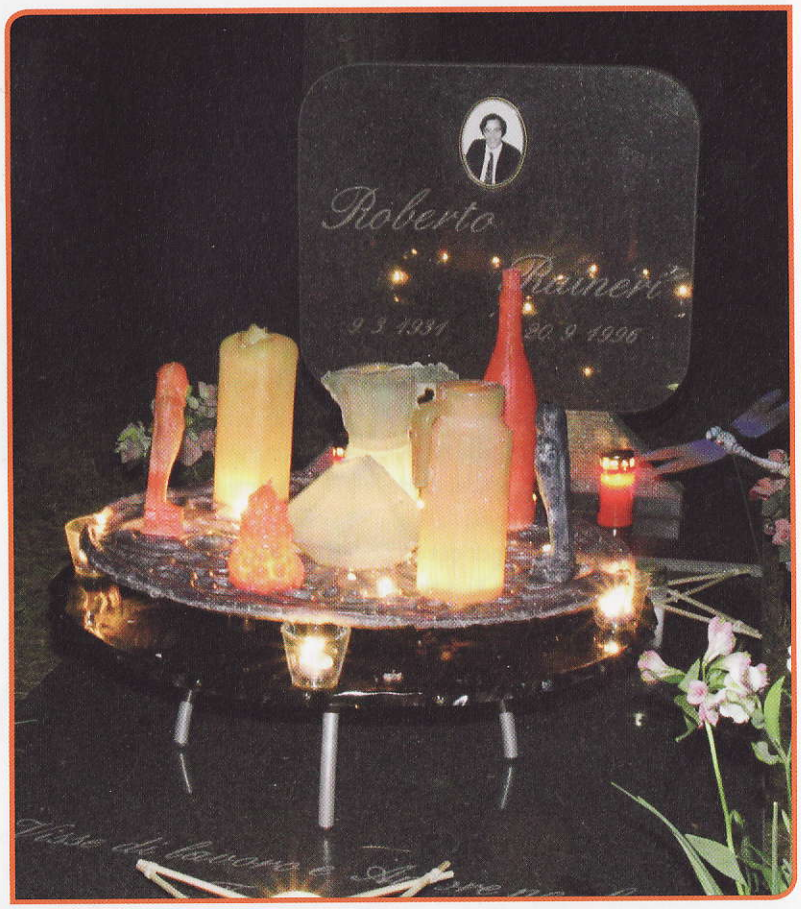

De deelnemers geven zelf invulling aan het herdenken van hun dierbaren.

Met licht, vuur en klank wordt een gedachtenismoment ingericht.

te bestellen dat als een handleiding kan fungeren. 'Maar, dat boek is ook een beetje te verleidelijk,' zegt ze. 'Het ziet er zo mooi uit dat iedereen zin krijgt om zo'n viering te organiseren, maar dan vergeten ze wat er allemaal bij komt kijken. Er gaat veel tijd zitten in contacten leggen, informatie geven en de gemeenschap in beweging krijgen. Alleen een krantenartikel is bijvoorbeeld niet genoeg, plaatselijke informatieavonden zijn echt noodzakelijk. Subsidies aanvragen is ook een hele klus. De bezoekers betalen er niets voor om mee te doen. Er is wel een donatiepot, maar daar komt niet veel meer dan tweehonderd euro per viering uit. 'Allerzielen Alom' is daarom afhankelijk van subsidies.

Zijzelf is er het liefst aan de lopende band mee bezig. 'Het boeit me enorm, er valt een wereld te winnen. Op allerlei niveaus gebeurt er iets. Er is het beeld van de lichtjes, de inspiratie die kunst biedt, de verbinding maken en delen, de ontwikkeling van een nieuw ritueel. Dit alles met als basis leven en dood. Als mensen de doden durven aan te kijken, is dat ook een oefening met de dood, wat een oefening voor het leven zelf is. Er kan een nieuw inzicht ontstaan bij de mensen, dat er ook een andere manier is om met de doden om te gaan. Ervaring wordt dan omgezet in kennis. Zelf heb ik er vooral van geleerd hoe fascinerend de dood eigenlijk is.'